

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Leeftijd en emancipatie: de ontwikkeling van politieke interesse in Nederland

Deth, J. van

Citation

Deth, J. van. (1983). Leeftijd en emancipatie: de ontwikkeling van politieke interesse in Nederland. *Acta Politica*, 18: 1983(4), 469-487. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452357>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452357>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Onderzoek

Leeftijd en emancipatie: de ontwikkeling van politieke interesse in Nederland *

Jan van Deth

Het politieke toneel van Nederland heeft de afgelopen twee decennia belangrijke wijzigingen ondergaan. Op deconfessionalisering en ontzuiling volgden reconfectionalisering en herzuiling, nieuwe partijen veroverden een marktaandeel om dat vervolgens weer te verliezen en na de beginnende versplintering tekent zich steeds duidelijker een drie-stromenland af. Tal van nieuwe vormen van politieke participatie – veelal geconcentreerd op specifieke strijdpunten – verloren het oorspronkelijk pejorative etiket 'buiten-parlementaire actie'. Bovendien steeg het beslag van de overheid op het nationaal inkomen van 36% in 1960 naar 66% in 1981 zodat het steeds meer de moeite lijkt te lonen zich met politiek te bemoeien.

Als er op het toneel zulke duidelijke veranderingen plaatsvinden, welke invloed heeft dat dan op de belangstelling van het publiek voor de voorstelling? Is die belangstelling wel afhankelijk van het gebodene? Het is bekend dat vrouwen, jongeren en bejaarden nauwelijks in politiek zijn geïnteresseerd. Komt dat omdat de stereotype rolopvattingen voor dergelijke groeperingen minder ruimte laten voor maatschappelijke betrokkenheid? En is het opvallende verschil in politieke interesse tussen mannen en vrouwen verkleind na de tweede feministische golf? Hebben eventuele 'restauratieve tendensen' of een 'verstroeving van de sociale verandering' in de jaren zeventig geleid tot verminderde belangstelling voor politiek?

De relevantie van dit soort vragen ligt voor de hand. In empirisch onderzoek blijkt steeds opnieuw dat 'belangstelling voor politiek' een uitzonderlijke variabele is bij het verbinden van sociaal-economische en/of

* Deze notitie is geschreven tijdens mijn verblijf aan het Center for Political Studies, Institute for Social Research van de University of Michigan, Ann Arbor (USA) in de winter van 1982-83. Ik ben de Nederlandse organisatie voor zuiverwetenschappelijk onderzoek ZWO erkentelijk voor het verstrekken van een stagebeurs (L43-126) om dit bezoek mogelijk te maken.

psychologische factoren met politieke oriëntaties. Reeds de eerste kiezersonderzoeken toonden aan dat personen met meer belangstelling voor politiek zich vaker blootstellen aan politieke informatie, actiever zijn in campagnes en over meer politieke strijdpunten een mening hebben dan niet politiek geïnteresseerden (Lazarsfeld et al. 1944, p. 42-3). Dit soort bevindingen is sinds de jaren veertig bevestigd in tal van onderzoeken in vele landen.¹ Ter aanduiding van de centrale rol van deze variabele poneerde Robert Lane zijn 'law of mediating interest' (Lane 1959, p. 144). Daarnaast is gewezen op het belang van politieke interesse voor de mate van consistentie van 'mass belief systems' (zie Converse 1970; Nie with Anderson 1974; Van Deth 1983b) en voor de intra-individuele stabiliteit van diverse politieke oriëntaties (Converse 1970; Van Deth 1983a).

Er is geen behoefte aan uitbreiding van de enorme hoeveelheid empirisch materiaal die voor Lane aanleiding was tot het formuleren van zijn 'law'. In deze notitie wordt een antwoord gezocht op de vragen: (1) is er sprake van een verandering van politieke interesse in Nederland, (2) zijn levenscycluseffecten de meest plausibele interpretatie voor de relatie tussen leeftijd en interesse, en (3) is er sprake van een verkleining van het verschil in politieke interesse tussen mannen en vrouwen. Daarbij wordt politieke interesse opgevat als een gevoel van belangstelling voor wat er gaande is in die sectoren van de samenleving waar overheidsop treden in het geding is of zou moeten zijn. Meting gebeurt met een zo langzamerhand klassieke vraag: 'sommige mensen zijn meer in politiek geïnteresseerd dan anderen; bent u zeer, matig, nauwelijks of niet geïnteresseerd in politiek'.² Deze operationalisatie betreft dus de *expressie* van politieke interesse en niet het gevoel van belangstelling waarnaar hierboven is verwezen. Mede gelet op de problemen verbonden aan de registratie van een dergelijke psychologische oriëntatie zal hier worden verondersteld dat de expressie van interesse een valide meting is van het gevoel van belangstelling. Als data worden enquête-onderzoeken onder de Nederlandse bevolking in de periode 1970-1981 gebruikt.³

Interesse en verkiezingscycli

In zijn overzicht van de relaties tussen politieke interesse en enkele achtergrondvariabelen en politieke oriëntaties in 1977, bevestigt Van der Eijk (1977) diverse bevindingen uit andere onderzoeken voor de Nederlandse situatie. Politiek zeer geïnteresseerden zijn wat ouder maar niet bejaard, wonen in de grote steden, zijn hoog opgeleid en plaatsen zich 'links' op een links-rechts schaal. Bovendien hebben veel meer mannen dan vrouwen belangstelling voor politiek. Van de totale bevolking presenteert ongeveer

10% zich als politiek zeer geïnteresseerd en voor de periode 1967-1977 concludeert Van der Eijk dat 'voorzichtig gesproken kan worden van een geringe mate van toenemende belangstelling voor politiek' (1977, p. 23).

In tabel 1 is te zien dat 'voorzichtig spreken' ook de boodschap is voor de tweede helft van de jaren zeventig. Weliswaar zijn de percentages 'zeer geïnteresseerden' de laatste jaren iets hoger dan tien jaar geleden, de veranderingen zijn echter te gering om uitsluitend op grond van deze gegevens te concluderen tot een stijging van politieke interesse. Bovendien zijn de veranderingen in de categorie 'niet geïnteresseerd' veel minder eenduidig te interpreteren. Bevestigd wordt echter steeds weer dat ruim 10% van de Nederlandse bevolking zegt veel belangstelling te hebben voor politiek. Indien de vijf beschikbare datasets worden samengevoegd, dan blijkt 12,4% van de respondenten zeer in politiek geïnteresseerd te zijn.

Tabel 1: Expressie van politieke interesse in Nederland 1970-1981 (in procenten)

mate van interesse:	jaar:				
	1970	1971*	1974	1979	1981*
zeer geïnteresseerd	10,8	10,1	14,1	14,5	13,5
matig geïnteresseerd	13,0	42,2	43,0	44,0	54,4
nauwelijks geïnteresseerd	33,1		22,7	20,6	
niet geïnteresseerd	39,4	46,0	19,6	18,9	31,6
weet niet/geen antwoord	3,6	1,7	0,7	2,0	0,4
N	1838	2495	1201	806	2305

* Drie antwoordcategorieën: zeer, tamelijk en niet geïnteresseerd.

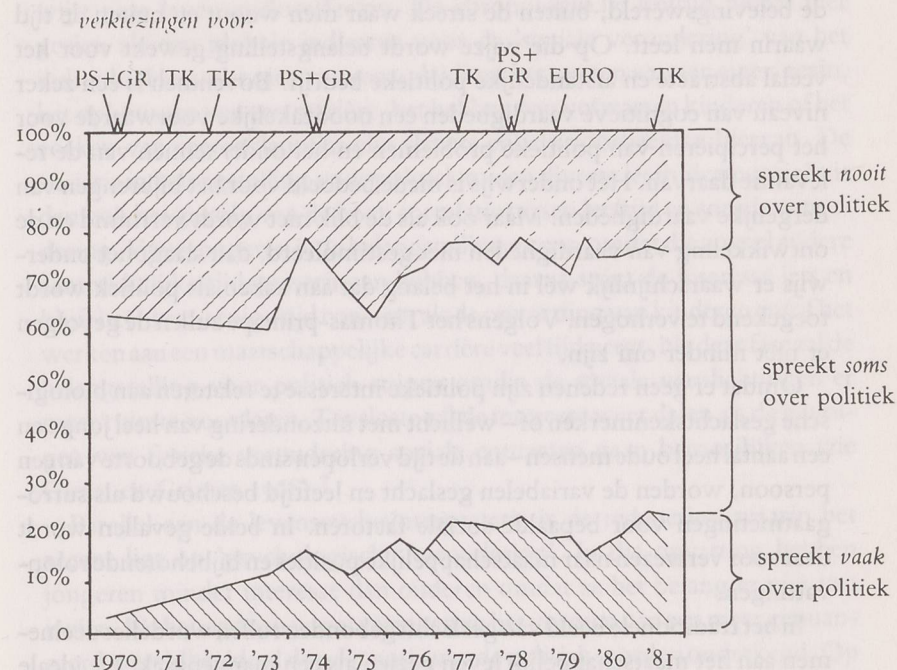
Ruim 10% politiek zeer geïnteresseerden lijkt niet al te veel in een parlementaire democratie met verkiezingscampagnes, partij-organisaties, een overvloed aan informatie via de massamedia en – zoals reeds opgemerkt – forse verschuivingen op het toneel en een economie waarin twee-derde van het nationaal product via de overheid tot stand komt. Daarbij moet worden bedacht dat zelfs 10% een te hoge schatting kan zijn. Veel politicoloogisch interessante opinieonderzoeken worden gehouden rond belangrijke verkiezingen. Vooral de intensieve campagnes voor de Tweede Kamer verkiezingen zullen leiden tot toenemende zichtbaarheid van politici, partijen en strijdpunten. Bovendien is het rationeel dat mensen zich meer voor

politiek interesseren als er gelegenheid is tot het uitbrengen van een stem dan in perioden waarin dergelijke formele beïnvloedingsmogelijkheden ontbreken. Er zal dus een cyclus van politieke interesse ontstaan; stijging als er een verkiezing nadert en daling na zo'n gebeurtenis.

Het direct testen van deze hypothese is onmogelijk door gebrek aan geschikt empirisch materiaal. Regelmatig worden er voor en na de verkiezingsdag interviews gehouden maar de tussenliggende tijd is veelal beperkt tot enkele maanden en een vergelijkingsbasis met een meetpunt wat minder dicht bij een campagne ontbreekt. Deze bezwaren gelden niet voor de registratie van één van de meest voor de hand liggende uitingvormen van politieke interesse: de frequentie waarmee men met vrienden en bekenden spreekt over politiek. Een dergelijke vraag is in de periode 1970-1981 tenminste 18 maal opgenomen in nationale enquêtes. Als wordt verondersteld dat het deelnemen aan gesprekken over politiek in hoofdzaak een uiting is van de belangstelling ervoor, dan kan met dit materiaal worden beoordeeld of er sprake is van een verkiezingscyclus. Voorzichtigheid blijft echter geboden omdat er tal van andere redenen zijn voor het wel of niet spreken over politiek. Het zoeken van status, prestige en sociale contacten, of – anders dan de Downsiaanse kiezer – het vermijden van een echtelijke ruzie, kunnen evenzeer van invloed zijn op de discussiefrequentie als de belangstelling voor het onderwerp. Verwacht kan worden dat de wisselende zichtbaarheid van het politieke bedrijf ook van invloed is op dergelijke factoren. Immers, als spreken over politiek leidt tot bijvoorbeeld statusverhoging, dan zal dat juist gelden in perioden waarin meer mensen de relevantie van politieke interesse inzien. De mate waarin men deelneemt aan discussies over politiek is dus evenzeer bepaald door verkiezingscycli als de expressie van politieke interesse.

In figuur 1 zijn de gerapporteerde discussiefrequenties in de periode 1970-1981 grafisch weergegeven. Deze data lijken te bevestigen dat er sprake is van een geringe maar waarneembare stijging van de politieke interesse. Voor de gehele periode is het gemiddeld aantal mensen wat zegt 'vaak' over politiek te spreken 17,2%. Van de negen metingen in de periode tot 1978 zijn er zes lager dan dit gemiddelde; in de resterende jaren zijn dat er slechts twee van de negen. De invloed van verkiezingen op de discussiefrequentie is zichtbaar maar zeker niet spectaculair. Zelfs zonder de extreem lage waarden in 1970 in de beschouwing te betrekken, vertonen de gegevens in de verkiezingsjaren 1974, 1977-1979 en 1981 slechts een geringe toename ten opzichte van de niet-verkiezingsjaren. Ook 1970 was echter een verkiezingsjaar en het is niet duidelijk waar het resultaat voor dat jaar aan kan worden toegeschreven. Vergelijkingsmateriaal uit de periode vóór 1970 ontbreekt om vast te stellen of 1970 een piek- of een daljaar

Figuur 1: Frequentie van spreken over politiek in de periode 1970-1981 (verdelingen in procenten)

leesvoorbeeld: in 1970 zei 2,9% van de respondenten vaak over politiek te spreken, 60,9% deed dat soms terwijl de resterende 36,2% nooit over politiek zei te spreken. 1

vormt.

Verkiezingen verhogen slechts in geringe mate de frequentie van het spreken over politiek en het lijkt niet waarschijnlijk dat politieke interesse sterker zou worden beïnvloed door campagnes. In kiezersonderzoeken zal daarom het percentage politiek geïnteresseerden niet of nauwelijks groter zijn dan het relatieve aantal mensen dat in de politiek minder woelige tijden belangstelling toont.

Cohort, leeftijd en geslacht

Het feit dat ruim 10% zich op diverse tijdstippen presenteert als politiek zeer geïnteresseerd, betekent zeker niet dat er geen grote verschillen zou-

den bestaan tussen diverse categorieën van de bevolking. Geslacht, leeftijd en opleiding zijn in dit verband de meest bekende factoren.⁴

Door het volgen van onderwijs komt men in aanraking met zaken buiten de belevingswereld, buiten de streek waar men woont en buiten de tijd waarin men leeft. Op die wijze wordt belangstelling gewekt voor het veelal abstracte en afstandelijke politieke bedrijf. Bovendien is een zeker niveau van cognitieve vaardigheden een noodzakelijke voorwaarde voor het percipiëren van politieke problemen en het onderkennen van de relevantie daarvan. Het onderwijs is mede bedoeld voor het bijbrengen van dergelijke vaardigheden. Maar ook als de blik niet wordt verruimd en de ontwikkeling van vaardigheden niet gestimuleerd, dan slaagt het onderwijs er waarschijnlijk wél in het belang dat aan zaken als politiek wordt toegekend te verhogen. Volgens het Thomas-principe zullen de gevolgen er niet minder om zijn.

Omdat er geen redenen zijn politieke interesse te relateren aan biologische geslachtskenmerken of – wellicht met uitzondering van heel jonge en een aantal heel oude mensen – aan de tijd verlopen sinds de geboorte van een persoon, worden de variabelen geslacht en leeftijd beschouwd als surrogaatmetingen voor bepaalde sociale factoren. In beide gevallen wordt daarvoor verwezen naar maatschappelijke posities en bijbehorende rolopvattingen.

In het traditionele beeld van geslachtsgebonden rollen wordt het deelnemen aan het maatschappelijk leven gezien als een mannenzaak. De ideale eega verschaft haar man een rustige thuishaven waar hij onbezorgd kan bijkomen van de inspanningen en trauma's opgelopen in de sociale strijd; inclusief de politieke. Alhoewel dat beeld de laatste jaren drastisch lijkt te zijn gewijzigd, is de positie van vooral full-time huisvrouwen nog steeds betrekkelijk geïsoleerd. Restanten van het traditionele rolpatroon en dit isolement vormen zeker geen stimulans voor vrouwen zich te interesseren voor politiek.

In alle hier gebruikte databestanden is het percentage mannen dat zegt zeer geïnteresseerd te zijn in politiek ongeveer twee keer zo hoog als het percentage vrouwen. Hoe sterk althans de perceptie van het verschil in interesse van vrouwen en mannen is, bleek toen werd gevraagd aan te geven hoe geïnteresseerd in politiek vader en moeder waren tijdens de jeugd jaren van de respondent. Van de 1057 personen die deze vraag in 1970 voor beide ouders beantwoordden, scoorden slechts 43 respondenten (4,1%) de belangstelling van hun moeder hoger dan die van vader. Voor elk gezin waarin moeder meer geïnteresseerd was dan vader, zijn er echter zeventien waarin vader hoger wordt gescoord!⁵ Daarmee is het traditionele beeld bevestigd dat vrouwen zeker niet meer belangstelling worden

geacht te hebben dan mannen.⁶

Voor het interpreteren van de relatie tussen leeftijd en politieke interesse staan de gebruikelijke twee alternatieven ter beschikking. Het eerste verwijst naar levenscycluseffecten. De chronologische leeftijd wordt hier gezien als een globale indicator voor de 'sociale veroudering' van het individu. Het voltooiën van een opleiding, het starten van een eigen gezin, het opbouwen van een carrière, het hebben van volwassen kinderen of het zoeken van een aanleunflat zijn slechts enkele voorbeelden hiervan. De variatie in belangstelling voor politiek tussen diverse leeftijdscategorieën is dan ook het gevolg van de hoge correlatie tussen leeftijd en sociale veroudering. Voor jongeren is de belangstelling gering omdat die zoveel andere aantrekkelijke tijdspasseringen hebben, daarna stijgt de interesse iets en blijft het niveau enige tijd constant als de opvoeding van kinderen en/of het werken aan een maatschappelijke carrière veel tijd vergt. Na deze fase zal de belangstelling voor politiek stijgen omdat de sociale verplichtingen er meer ruimte voor laten. Tenslotte zal de interesse weer dalen als de gevolgen van fysieke veroudering sociale contacten gaan bemoeilijken (zie Glenn en Grimes 1968).⁷

Parallel aan de levenscyclusinterpretatie is de redenering waarin het accent ligt op 'psychologische veroudering'. In die opvatting hebben jongeren minder interesse dan ouderen omdat ze het belang er niet van inzien. Na het opdoen van ervaringen en het vormen van een meer genuanceerd wereldbeeld zal de relevantie van de politiek worden onderkend. Op latere leeftijd zal de belangstelling weer iets dalen als de betrekkelijkheid van veel zaken duidelijk is (zie Van der Eijk 1977, p. 27). Veelal verwijst men in dit verband naar de geringere mate van integratie van jongeren in de gemeenschap. Zij zullen vaker dan ouderen worden geconfronteerd met tegenstrijdige opvattingen in hun contacten met bijvoorbeeld ouders, opvoeders en soortgenoten. Bovendien zullen zij grotere sociale en/of regionale mobiliteit ervaren en daardoor blootstaan aan conflicterende ideeën over wat er gaande is of zou moeten gebeuren in de politiek. Dat gebrek aan duidelijkheid zal er voor jongeren in resulteren dat belangstelling voor politiek niet of nauwelijks wordt gestimuleerd (Glenn en Grimes 1968, p. 573). Uit onderzoek in Nederland is gebleken dat jongeren zich wel degelijk voor politiek interesseren mits het politieke systeem de gelegenheid biedt hun 'onaangepastheid' in programma's tot uitdrukking te brengen (Daudt en De Lange 1971). Daaruit blijkt dat bij het interpreteren van de relatie tussen leeftijd en interesse wellicht te eenzijdig de aandacht wordt gevestigd op leeftijdsgroeperingen.

Het alternatief voor verklaringen in termen van sociale en psychologische veroudering benut chronologische leeftijd als een indicator voor de

historische periode(n) waaraan men deel heeft gehad. In dit geval spreekt men van een geboortecohortinterpretatie. Het al of niet meemaken van de Tweede Wereldoorlog, het opgroeien in de crisisjaren of in de hoogconjunctuur van de jaren zestig, kan belangrijke consequenties hebben voor de opstelling van individuen. Dat ouderen meer belangstelling hebben voor politiek dan jongeren, zou zijn toe te schrijven aan het feit dat de ouderen ervaring hebben met een samenleving waarin scherpe sociale tegenstellingen zich vertalen in politieke conflicten. De 'mass society' waarmee de jongeren vertrouwd zijn, heeft die sociale basis van de politieke strijd gewijzigd en geleid tot het accentueren van cultureel-ethische kwesties en de opkomst van belangengroepen georganiseerd rond een enkel strijdpunt.⁸ Voor jongeren wordt politiek daarom veel minder geassocieerd met hun sociale positie dan dat voor ouderen het geval is. Geringere belangstelling voor politiek is daarvan het gevolg.

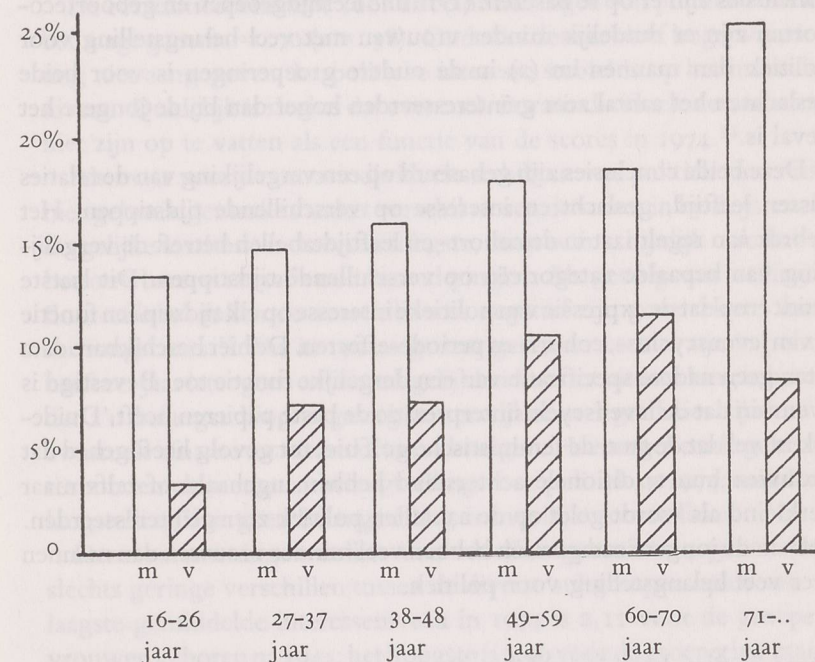
De keuze tussen interpretaties van de relatie tussen leeftijd en politieke interesse in termen van een levenscyclus dan wel geboortecohorten, levert ernstige problemen op. Ten eerste zijn hierboven alleen de zuivere varianten aangestipt. Het is zeer wel denkbaar dat levenscyclus- en cohort-effecten tegelijkertijd een rol spelen en het is evenmin uitgesloten dat de relatieve invloed van beide wisselt voor diverse geboorte- of leeftijdsgroepen. Ten tweede kunnen dezelfde gebeurtenissen door personen met verschillende leeftijd anders worden gepercipieerd. Dergelijke periode-effecten bemoeilijken het ontwarren van levenscyclus- en cohorteffecten. Ten derde is opleiding gecorreleerd met leeftijd en geslacht. Vrouwen en ouderen hebben gemiddeld een lager niveau van opleiding dan mannen en jongeren en dus kan hun geringere politieke interesse wellicht worden toegeschreven aan verschillen in opleidingsniveau.⁹ Dat betekent dat in analyses respondenten moeten worden onderscheiden naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, hetgeen vrijwel altijd een te fijnmazige opdeling is om een statistisch interessant aantal mensen per categorie over te houden. Ten vierde zijn leeftijd, geboortedatum en meetmoment logisch en niet alleen empirisch gerelateerd. Dat maakt het doen van een definitieve keuze tussen levenscyclus-, cohort- en periode-effecten onmogelijk. In het gunstigste geval kan een uitspraak worden gedaan over de mate waarin elk effect voor een bepaald proces meer of minder plausibel is.

In figuur 2 is het relatieve aantal mensen dat zegt zeer in politiek te zijn geïnteresseerd aangegeven per leeftijdscategorie en naar geslacht voor de totale verzameling respondenten ondervraagd in de periode 1970-1981.¹⁰ In elke leeftijdscategorie zijn er duidelijk minder vrouwen dan mannen met veel belangstelling voor politiek. Bovendien geldt – met uitzondering van bejaarde vrouwen – dat meer mensen zeer geïnteresseerd zijn onder de

oudere categorieën dan onder de jongere.

Een nadere opdeling naar onderwijsniveau is voor het bevestigen van deze beide conclusies overbodig. Gegeven het feit dat jongeren gemiddeld hoger zijn opgeleid dan ouderen, zouden juist meer jongeren belangstelling moeten hebben voor politiek. Nu jongeren daarentegen minder interesse hebben dan ouderen, vormt onderwijs geen bedreigende factor voor de constatering dat jongeren minder geïnteresseerd zijn dan ouderen. Voor geslacht geldt iets dergelijks nu vrouwen de laatste jaren hun traditionele onderwijsachterstand in hoog tempo hebben verkleind.¹¹ De opvallend geringe aantallen geïnteresseerde jonge vrouwen vormen een aanwijzing dat andere zaken dan onderwijsniveau relevanter zijn voor het interpreteren van de samenhang tussen geslacht en politieke interesse.

Figuur 2: Percentage respondenten met veel belangstelling voor politiek (per leeftijdsgroep en geslacht)

mannen: N = 4478

vrouwen: N = 3981

Figuur 2 suggereert dat levenscycluseffecten plausibel zijn. Jongeren hebben weinig belangstelling, op middelbare leeftijd stabiliseert het interesseniveau zich en daarna neemt het toe. Als daarbij wordt bedacht dat vooral jongeren waren betrokken bij de snelle sociale ontwikkelingen in de periode 1965-1975, dan lijkt een cohortinterpretatie de minst waarschijnlijke. Ter ondersteuning van deze keuze zijn tabellen opgesteld voor geboortecohorten en leeftijdsgroepen (naar geslacht) voor de periode 1970-1981. Inspectie en analyse van deze tabellen maakt duidelijk wat Converse bedoelde toen hij pogingen om levenscyclus- en cohorteffecten te ontwarren vergeleek met het opentrekken van de doos van Pandora (Converse 1976, p. 20). De verschillen tussen leeftijdsgroepen en geboortecohorten zijn dermate onregelmatig dat geen gefundeerde uitspraak mogelijk is over de waarschijnlijkheid van één van beide interpretaties. Dat geldt zowel voor de relatieve frequenties 'zeer geïnteresseerden' als voor een vergelijking van de gemiddelde interessescores in de diverse categorieën. Het is niet nodig de lezer hier te vervelen met deze tabellen.¹² Slechts twee conclusies zijn er op te baseren: (1) in alle leeftijdsgroepen en geboortecohorten zijn er duidelijk minder vrouwen met veel belangstelling voor politiek dan mannen en (2) in de oudere groeperingen is voor beide geslachten het aantal zeer geïnteresseerden hoger dan bij de jongere het geval is.

Deze beide conclusies zijn gebaseerd op een vergelijking van de relaties tussen leeftijd, geslacht en interesse op verschillende tijdstippen. Het gebrek aan regelmaat in de cohort- en leeftijdtabellen betreft de vergelijking van bepaalde categorieën op verschillende tijdstippen. Dit laatste duidt erop dat de expressie van politieke interesse op elk tijdstip een functie is van levenscyclus-, cohort- en periode-effecten. De hier beschikbare data laten geen nadere specificatie van een dergelijke functie toe. Bevestigd is evenmin dat de levenscyclusinterpretatie de beste papieren heeft. Duidelijk is wel dat de tweede feministische golf niet tot gevolg heeft gehad dat vrouwen hun traditionele achterstand hebben ingehaald of zelfs maar verkleind als wordt gelet op de aantallen politiek zeer geïnteresseerden. Ook in de jongere categorieën hebben veel minder vrouwen dan mannen zeer veel belangstelling voor politiek.

Intra-individuele veranderingen

Ter aanvulling van de resultaten verkregen door het vergelijken van data op geaggregeerd niveau, kan informatie over intra-individuele veranderingen van politieke belangstelling worden gebruikt. Van de 1201 respondenten die voorjaar 1974 werden ondervraagd, bleken er 780 (64,9%) in

december 1979 opnieuw bereid de vragen te beantwoorden. Deze dataset lijkt voor Nederland het enige beschikbare panelbestand met een tijdsverloop van tenminste vijf jaar te zijn.¹³

Het aantal mensen dat zich presenteerde als zeer in politiek geïnteresseerd, is tussen beide metingen gestegen van 14,6% in 1974 naar 17,7% bijna zes jaar later. Deze stijging is niet of nauwelijks een gevolg van het feit dat politiek zeer geïnteresseerden zouden zijn oververtegenwoordigd in het panel. In 1974 bleek het percentage zeer geïnteresseerden voor de gehele steekproef 14,2% te bedragen. Voor degenen die niet participeerden in het tweede onderzoek bedroeg dit aandeel 13,3%. Het verschil van 1,3% tussen het paneeldeel en de paneeluitvallers is statistisch van geen betekenis. Dat het panel naar een hoger niveau steeg dan de nieuwe steekproef in 1979 aangeeft (zie tabel 1) is tenminste voor een deel het gevolg van het feit dat de nieuwe steekproef uiteraard meer jongeren omvat dan het panel. De geringere belangstelling van deze groepering verlaagt het gemiddelde voor het totaal.

De correlatiecoëfficiënt voor de beide metingen van politieke interesse bedraagt $\gamma = .70$ ($r = .58$). Ondanks deze relatief hoge waarden is nog niet aangegeven dat politieke interesse stabiel is op het individuele niveau. Duidelijk is slechts dat eventuele intra-individuele veranderingen niet zijn op te vatten als een functie van de scores in 1974.¹⁴

Als maat voor de intra-individuele stabiliteit van politieke interesse is hier gebruik gemaakt van het verschil tussen de scores in beide jaren. Een dergelijke methode is de eenvoudigste, maar waarschijnlijk ook de minst betrouwbare maatstaf voor veranderingen. Als gevolg van 'ceiling and floor effects' zullen de verschillen negatief zijn gecorreleerd met de aanvangscores.¹⁵ Wie in 1974 zegt zeer geïnteresseerd te zijn in politiek, heeft zes jaar later geen enkele mogelijkheid om tot uitdrukking te brengen dat z'n belangstelling is gestegen, terwijl er wel gradaties zijn om een eventuele afname tot uitdrukking te brengen. Het omgekeerde geldt voor respondenten met geen belangstelling voor politiek in 1974; minder belangstelling dan geen belangstelling is moeilijk voorstelbaar.

Deze vertekeningen zullen voor de hier gebruikte 4-punts-schalen slechts geringe verschillen tussen de diverse subgroepen opleveren. Het laagste gemiddelde interesseniveau in 1974 is 2,11 voor de groepering vrouwen geboren na 1945; het hoogste is 2,90 voor de groepering mannen geboren voor 1925.¹⁶ De verschillen voor jonge vrouwen kunnen dus – in vergelijking met die voor oudere mannen – een zekere stijging van het interesseniveau overschatten. Omgekeerd is voor oudere mannen een geringe daling waarschijnlijk.

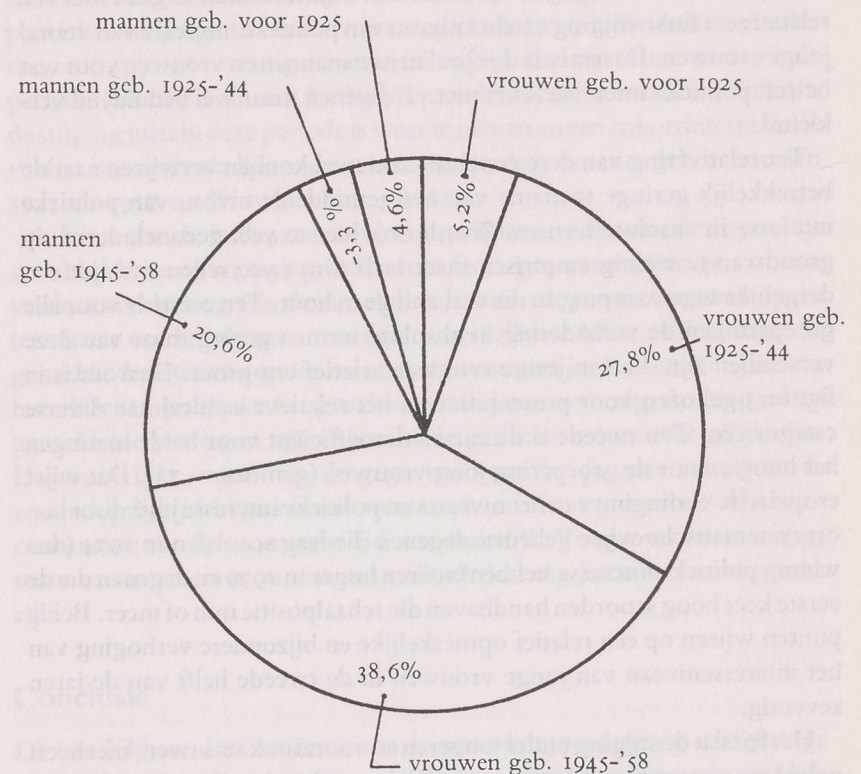
Voor het gehele panel steeg de gemiddelde score van 2,54 in 1974 naar

2,68 in 1979, hetgeen wijst op een toename van het gemiddelde interessenniveau. Dat lijkt in overeenstemming met de constatering dat het aantal respondenten dat zich presenteert als zeer geïnteresseerd in politiek is toegenomen. Opsplitsing van de totale gemiddelde verschilscore naar geslacht en leeftijd levert een interessant resultaat op. In figuur 3 is weergegeven welke bijdrage mannen en vrouwen van diverse geboortecohorten leveren aan de totale gemiddelde verschilscore. Duidelijk is dat de stijging van de gemiddelde politieke interesse voor het overgrote deel (72%) voor rekening van vrouwen komt. Vooral de groepering vrouwen geboren na 1945, en in iets geringere mate die geboren tussen 1925 en 1944, draagt zeer onevenredig bij aan het totale verschil op geaggregeerd niveau. De categorie mannen geboren tussen 1925 en 1944 vertoont zelfs een geringe daling van dit gemiddelde. Alhoewel er dus onder alle leeftijd- en geboortegroepen steeds beduidend minder vrouwen dan mannen zeer geïnteresseerd zijn in politiek, is *in de tweede helft van de jaren zeventig het belangstellingsniveau van vooral jonge vrouwen gestegen*. De relatieve omvang van deze stijging lijkt veel groter dan kan worden toegeschreven aan 'ceiling and floor effects'.

Gelet op de niet-éénduidige resultaten van de geboortecohort- en leeftijdsgroepenanalyse lijkt een interpretatie overwegend in termen van periode-effecten het meest plausibel. De hernieuwde aandacht voor de positie en de rechten van vrouwen in de afgelopen jaren vormde de zogenaamde tweede feministische golf. Deze beweging kreeg vooral in de eerste helft van de jaren zeventig veel publiciteit. De acties van 'Dolle Mina', de opening van abortusklinieken, de oprichting van 'vrouwenhuizen' en de Bloemenhove-kwestie hebben de aandacht gevestigd op de opvattingen over de positie van de vrouw en de traditionele rol opvattingen gewijzigd.¹⁷ Al of niet bewust gezocht neveneffect van deze beweging is waarschijnlijk geweest dat vooral meer jonge vrouwen zich voor politiek zijn gaan interesseren dan het geval zou zijn geweest zonder de 'vrouwenstrijd'. Niettemin is ook na deze verandering het gemiddelde interessenniveau van vrouwen lager dan dat van mannen en zijn er – zoals reeds opgemerkt – nog steeds veel meer mannen dan vrouwen zeer geïnteresseerd in politiek.

De forse stijging van het interessenniveau onder de jongste vrouwen zou kunnen worden toegeschreven aan het gestegen onderwijspeil. Het feit dat jonge mannen eveneens hun interessenniveau verhogen duidt er inderdaad op dat meer factoren een rol spelen dan uitsluitend de vrouwenemancipatie. Echter, de gemiddelde stijging is voor jonge vrouwen bijna twee keer zo groot als de gemiddelde stijging voor hun leeftijdgenoten van het andere geslacht! Dat dit wijst op een specifiek effect voor vrouwen blijkt nog

Figuur 3: Bijdragen aan de verandering van het gemiddelde interessenniveau (in procenten)

gemiddelde absolute verandering = 0,156 (100%)

gemiddelde netto verandering = 0,145

N = 750

duidelijker als de forse toename van het gemiddelde interessenniveau voor de vrouwen geboren tussen 1925 en 1945 wordt vergeleken met de lichte daling die is geregistreerd voor mannelijke leden van dit cohort. Het verschil in *niveau* van politieke interesse zou wellicht kunnen worden verklaard met verwijzingen naar het onderwijsniveau of sociale rollen van de geslachten; het verschil in de *stijging* van de interesse lijkt veel moeilijker interpreteerbaar in die termen. Nu in elk cohort de stijging van de gemiddelde interesse van vrouwen groter is dan van mannen, zijn periode-effecten het meest plausibel. Erkenning van de rechten van de vrouw, de facto legalisatie van abortus, verkleining van de onderwijsachterstand,

veranderingen in de rolopvattingen, stimulering van een evenwichtiger verdeling van banen tussen mannen en vrouwen door de overheid en tal van andere ontwikkelingen op dit terrein blijken samen te gaan met een relatief zeer forse stijging van het niveau van politieke interesse van vooral jonge vrouwen. Daarmee is de kloof tussen mannen en vrouwen voor wat betreft politieke interesse zeker niet verdwenen maar wel beduidend verkleind.

Ter relativering van deze conclusie zou men kunnen verwijzen naar de betrekkelijk geringe toename van het gemiddelde niveau van politieke interesse in absolute termen. Wordt ook hier te veel geconcludeerd op grond van te weinig empirisch materiaal? Om twee redenen snijdt een dergelijke tegenwerping in dit verband geen hout. Ten eerste is voor alle groeperingen de verandering in absolute termen gering maar van deze verschillen zijn die van jonge vrouwen relatief erg groot. Daarom is in figuur 3 gekozen voor presentatie van het relatieve aandeel van diverse categorieën. Ten tweede is de correlatiecoëfficiënt voor beide metingen het hoogst voor de groepering jong vrouwen ($\gamma = .73$). Dat wijst erop dat de verhoging van het niveau van politieke interesse juist door hen op systematische wijze gebeurt: degenen die laag scoorden in 1974 (dus weinig politieke interesse hebben) scoren hoger in 1979 en degenen die de eerste keer hoog scoorden handhaven die schaalpositie min of meer. Beide punten wijzen op een relatief opmerkelijke en bijzondere verhoging van het interessenniveau van jonge vrouwen in de tweede helft van de jaren zeventig.

Het feit dat de stijging onder jongeren en vooral ook vrouwen, niet heeft geleid tot een meer gelijkmatige verdeling van het aantal mensen dat zegt zeer in politiek geïnteresseerd te zijn over de diverse categorieën, lijkt vooral een gevolg te zijn van het relatief lage interessenniveau van die groeperingen in het verleden. Een relatief forse verhoging van de gemiddelde score voor degenen die toch al niet of nauwelijks de hoogste schaalpositie bereikten (jonge vrouwen) zal de totale omvang van de categorie zeer geïnteresseerden nauwelijks raken. Datzelfde geldt voor het jongste cohort mannen waar eveneens een verhoging van het gemiddelde weinig gevolgen heeft door ondervertegenwoordiging in de categorie zeer geïnteresseerden.

Ook in het jongste geboortecohort is het traditionele verschil tussen de relatieve aantallen zeer geïnteresseerden voor beide geslachten duidelijk aanwijsbaar. Van de 181 ondervraagde vrouwen geboren na 1954 bleken er in 1981 welgeteld 3 (1,7%) zich te presenteren als zeer in politiek geïnteresseerd. Het overeenkomstige aandeel voor mannen bedraagt daarentegen 17,7%. Sinds 1971 – toen 0,6% van de vrouwen in de leeftijd van 16 tot 26

jaar zich zeer geïnteresseerd toonde – is geen lager percentage voor de categorie jongste vrouwen geregistreerd. Ook het zeer forse verschil tussen de aantallen mannen en vrouwen die zeer geïnteresseerd zijn in politiek in dit jongste cohort, wijst erop dat de intra-individuele veranderingen in de jaren zeventig voor een belangrijk deel zijn te interpreteren als periode-effecten. Immers, leeftijdeffecten kunnen niet verklaren waarom de stijging juist in deze periode is waar te nemen en een cohortinterpretatie vereist een opmerkelijk onderscheid tussen de generaties geboren tussen 1945 en 1958 en die tussen 1954 en 1966.

In hoeverre de in de jaren zeventig geconstateerde veranderingen bijvoorbeeld via een wijziging van de socialisatieprocessen bijdragen aan een verdere verkleining van de verschillen tussen mannen en vrouwen op dit terrein, is op dit moment moeilijk voorspelbaar. Maar zelfs al stijgt de gemiddelde interesse onder mannen en vrouwen in de komende jaren in hetzelfde tempo als dat het geval was in de jaren zeventig, dan nog zal dit gemiddelde pas tegen 1990 voor beide geslachten ongeveer gelijk zijn. Daarvoor lijkt – gelet op de gegevens voor het jongste cohort en de waarschijnlijkheid van een interpretatie in termen van periode-effecten – continuatie van de 'vrouwenstrijd' noodzakelijk. Voor zover een zeer hoge mate van interesse is vereist, zal politiek dus nog jaren een mannenzaak zijn.

Conclusie

De beschikbare data wijzen voor de periode 1970-1981 op een geringe stijging van het aantal mensen dat zich presenteert als zeer in politiek geïnteresseerd. Van 10% of minder in het begin van de jaren zeventig, steeg hun aandeel naar ruim 10% op het eind van het decennium. Deze minime stijging is ook aanwijsbaar in cijfers over de frequentie waarmee men over politiek spreekt. Intensieve campagnes als die voor Tweede Kamer-verkiezingen lijken een geringe maar positieve invloed te hebben op deze frequenties. De schommelingen zijn echter te beperkt om aan het idee van 'verkiezingscycli' erg veel waarde te hechten.

De bekende verschillen tussen ouderen, jongeren, mannen en vrouwen zijn duidelijk traceerbaar in de data. Het relatieve aantal politiek zeer geïnteresseerden is hoger in de oudere geboortecohorten en leeftijdsgroepen dan in de jongere en hetzelfde geldt voor mannen ten opzichte van vrouwen. In alle geboortecohorten en leeftijdsgroepen zijn er veel minder vrouwen dan mannen zeer geïnteresseerd in politiek. Het grotere aantal zeer geïnteresseerden in de oudere geboortecohorten en leeftijdsgroepen dan in de jongere, is een patroon dat in alle afzonderlijke datasets en de

combinatie ervan, wordt teruggevonden. Het blijkt echter niet mogelijk de tabellen voor geboortecohorten en leeftijdsgroepen zodanig te interpreteren dat een keus tussen levenscyclus- dan wel cohorteffecten kan worden gefundeerd. Verandering van politieke interesse is waarschijnlijk een functie van beide effecten samen én van periode-effecten.

De relevantie van periode-effecten voor de veranderingen in politieke interesse blijkt bij de analyse van paneldata voor de periode 1974-1979. Ruim 70% van de totale nettostijging van het niveau van politieke interesse komt voor rekening van de categorie vrouwen geboren na 1925 en daarbij is vooral de stijging voor degenen die zijn geboren na 1945 uitzonderlijk groot. Desondanks is zowel het aantal zeer in politiek geïnteresseerde vrouwen als het gemiddeld niveau van politieke interesse bij vrouwen nog steeds lager dan bij mannen. De stijging op geaggregeerd niveau van het aantal mensen dat zegt zeer in politiek te zijn geïnteresseerd, is een gevolg van het feit dat oudere mannen hun hoge interesseniveau handhaven en meer oudere mannen dit niveau bereiken terwijl mannen van middelbare leeftijd ongeveer stabiel blijven. Vrouwen, en dan in sterke mate jonge vrouwen, verhogen hun interesseniveau aanzienlijk maar zijn er (nog) niet in geslaagd de bestaande kloof tussen mannen en vrouwen te laten verdwijnen.

Noten

1. Zie voor een overzicht van de literatuur op dit gebied Milbrath en Goel (1977, p. 46-8). Een algemene introductie is te vinden bij Lane (1959, p. 143-6).

2. Gewoonlijk wordt interesse gecombineerd met een indicatie van de mate waarin men bezorgd is over de uitslag van verkiezingen tot een maat voor 'political involvement' (zie Campbell et al. 1960, p. 101-7). Deze praktijk is hier niet gevolgd om de vermenging van belangstelling en belang zoveel mogelijk te beperken. Om diezelfde reden is geen gebruik gemaakt van vragen naar 'interesse in de komende verkiezingen'. Zie voor de problemen bij het gelijkstellen van interesse aan de expressie ervan: Van Deth (1983b).

3. De hier gebruikte datasets zijn: Dutch Election Study 1970-1973 (F. Heunks, M. Kent Jennings, W. E. Miller, P. C. Stouthard en J. Thomassen), Dutch Parliamentary Election Study 1971 (R. M. Mokken en F. M. Roschar), European Community Study 1970, idem 1971, idem 1973, Eurobarometer 3 tot en met Eurobarometer 16 (J.-R. Rabier en R. Inglehart), Political Action 1974 (P. Stouthard, F. Heunks en C. de Graaf), Political Action 1979 (F. Heunks), Dutch Parliamentary Election Study 1981 (C. van der Eijk, B. Niemöller en A. T. J. Eggen). Behalve de twee laatstgenoemde zijn alle datasets verkrijgbaar bij het ICPSR, P.O. Box 1248, Ann Arbor, Mi. 48106, USA. Informatie over Political Action 1979 wordt verstrekt door dr. F. Heunks, Katholieke Hogeschool Tilburg. Voor het Nationaal Kiezersonderzoek 1981 kan men zich wenden tot het Steinmetz

Archiefte Amsterdam. Uiteraard zijn noch de oorspronkelijke onderzoekers, noch de genoemde instellingen verantwoordelijk voor de hier gepresenteerde gegevens en interpretaties.

4. Zie ook de literatuur in de noten 1 en 7 en Parsons (1949, p. 269-81). Over mogelijke verschillen tussen mannen en vrouwen is recentelijk zeer veel gepubliceerd; zie voor een algemene introductie o.a. Lane (1959, p. 209-16), Greenstein (1969, p. 107-27) en Milbrath en Goel (1977, p. 116-8). Voor de invloed van het onderwijs o.a. Dawson en Prewitt (1969, p. 143-80) en Meyer (1976).

5. Overigens, de directe invloed van het interesseniveau van ouders op dat van hun kinderen is niet uitzonderlijk groot maar wel degelijk aanwezig. In een lineair regressiemodel met het interesseniveau van ouders als twee onafhankelijke variabelen en dat van de respondent als afhankelijke, is de beta-coëfficiënt voor vaders .14 en voor moeders .11 (multiple R = .24).

6. Vanzelfsprekend is niet vastgesteld dat moeders minder politieke interesse hebben dan vaders; in de perceptie van de kinderen is dit het geval.

7. Glenn en Grimes (1968) nemen een uitzonderlijke positie in omdat zij zich bezighouden met politieke interesse in de levenscyclus. Ook Tingsten (1937, p. 79-119) deed dat jaren geleden. De meeste literatuur op dit gebied bevat echter verhandelingen over politieke participatie en de levenscyclus. Zie bijvoorbeeld Campbell et al. (1960, p. 493-8), Dawson en Prewitt (1969, p. 41-62), Verba en Nie (1972, p. 138-48), Kent Jennings en Niemi (1974, p. 251-4), Milbrath en Goel (1977, p. 114-6) en Hendricks en Hendricks (1977, p. 339-44).

8. Zie voor deze veranderingen in de sociale basis van de politiek vooral het werk van Bell (1960 en 1973) en Lipset en Rokkan (1967).

9. De introductie van het onderwijsniveau in longitudinaal onderzoek levert nóg een complicatie op. Omdat de toegang tot hoger onderwijs vroeger in sterkere mate afhankelijk was van sociale positie dan tegenwoordig het geval is, kan worden verwacht dat er in de oudere cohorten meer begaafde mensen laag scoren op de onderwijsschaal dan in de jongere. Het gevolg is dat er verschillen ontstaan in 'mental ability' tussen jonge en oude cohorten met hetzelfde onderwijsniveau. Ook dit maakt de introductie van het onderwijsniveau er niet eenvoudiger op.

10. De samengevoegde dataset gebruikt voor figuur 2 is de ongewogen combinatie van de afzonderlijke datasets gepresenteerd in tabel 1.

11. Zie voor cijfers over de ontwikkelingen van het onderwijsniveau CBS (1979, p. 48-9) en SCP (1976, p. 106).

12. Tabellen op aanvraag verkrijgbaar bij de auteur.

13. Om misverstanden te voorkomen: het Political Action onderzoek bestaat in 1979 uit twee delen. In deze paragraaf is gebruik gemaakt van het paneeldeel 1974-1979. Daarnaast is er in 1979 een van het paneel onafhankelijke steekproef die onder andere is gebruikt voor tabel 1 en figuur 1.

14. Ten onrechte worden in veel longitudinale onderzoeken correlatiecoëfficiënten betiteld als 'stabieliteitscoëfficiënten'. Als echter alle respondenten hun score verdubbelen, dan zal de resulterende coëfficiënt perfecte correlatie aanduiden en is het suggereren van stabiliteit misleidend.

15. Zie voor een introductie van deze problemen en de literatuur op dit gebied

Glenn (1980).

16. In de vragenlijst duidt schaalscore 1 op zeer veel belangstelling voor politiek en score 4 op geen belangstelling. Om misverstanden te voorkomen zijn voor de hier gepresenteerde gemiddelden hercoderingen uitgevoerd zodat een lage score duidt op een laag niveau van interesse en een hoge score op een hoog niveau van interesse.

17. Zie SCP (1980) voor informatie over de duidelijke wijzigingen in de opvattingen over de relatie tussen geslacht en bepaalde rolpatronen.

Literatuur

- Bell, D. (1960) *The end of ideology*. Glencoe: The Free Press.
- Bell, D. (1973) *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1960) *The American Voter*. New York: John Wiley.
- CBS (1979) *CBS 1899-1979: tachtig jaar statistiek in tijdreeksen*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Converse, P. E. (1970) Attitudes and nonattitudes: Continuation of a dialogue. In Tufte, E. R. (ed.) *The quantitative analysis of social problems*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, p. 168-90.
- Converse, P. E. (1976) *The Dynamics of Party Support*. Beverly Hills: Sage.
- Dawson, R. E. en Prewitt, K. (1969) *Political Socialization*. Boston: Little, Brown and Company.
- Daudt, H. en Lange, J. de (1971) Selectie van politieke informatie bij Amsterdamse kiesgerechtigden. In Daudt, H. et al. (red.) *Selectiviteit in de massacommunicatie. Opstellen aangeboden aan prof. mr. dr. M. Rooy ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam*. Deventer: Van Loghum Slaterus, p. 190-212.
- Deth, J. W. van (1983a) The persistence of materialist and post-materialist value orientations. *European Journal of Political Research*. 11: 63-79.
- Deth, J. W. van (1983b) The law of mediating interest in a dynamic setting. Paper gepresenteerd op de 6th Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology, Oxford (UK), juli 1983.
- Eijk, C. van der (1977) Belangstelling voor politiek. In Irwin, G. A., Verhoef, J. en Wiebrens, C. J. (red.) *De Nederlandse kiezer*. Voorschoten: VAM, p. 23-32.
- Glenn, N. D. (1980) Values, attitudes and beliefs. In Brim, O. en Kagan, J. (eds) *Constancy and change in human development*. Harvard: Harvard University Press, p. 596-640.
- Glenn, N. D. en Grimes, M. (1968) Aging, voting, and political interest. *American Sociological Review*. 33: 563-75.
- Greenstein, F. J. (1969) *Children and politics*. New Haven: Yale University Press.
- Hendricks, J. en Hendricks, C. D. (1977) *Aging in mass society*. Cambridge: Winthrop Publishers.

- Kent Jennings, M. and Niemi, R. G. (1974) *The political character of adolescence*. Princeton: Princeton University Press.
- Lane, R. E. (1959) *Political Life*. Glencoe: The Free Press.
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., Gaudet, H. (1944) *The people's choice*. New York: Columbia University Press.
- Lipset, S. M. en Rokkan, S. (1967) *Party systems en voter alignments: Cross-national perspectives*. New York, London: The Free Press.
- Meyer, J. M. (1976) The effects of education as an institution. *American Journal of Sociology*. 83: 55-77.
- Milbrath, L. W. en Goel, M. L. (1977) *Political participation*. Chicago: Rand McNally.
- Nie, N. H. with Anderson, K. (1974) Mass belief systems revisited: political change and attitude structure. *Journal of Politics*. 36: 549-91.
- Parsons, T. (1949) Age and sex in the social structure of the United States. In Kluckhohn, C. en Murray, H. A. (eds) *Personality in nature, society and culture*. New York: Knopf, p. 269-81.
- SCP (1976) *Sociaal en Cultureel Rapport 1976*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- SCP (1980) *Sociaal en Cultureel Rapport 1980*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Tingsten, H. (1937) *Political behavior, studies in election statistics*. London: King.
- Verba, S. en Nie, N. H. (1972) *Participation in America*. New York: Harper and Row.